

İNSAN YAŞAMININ ÇOK BİÇİMLİ ÇEŞİTLİLİĞİNİN DIŞAVURUMU;KİMLİK DUYGUSU VERSUS İKTİDAR-İ CUMHURİYET İDARESİ

Emine YAVAŞGEL*

L'expression de la Diversité à Multi-Forme de la Vie Humaine

Réflexion de la variante bien formulée relative à la vie de l'homme; sens d'identité versus volonté de l'autorité de Res publica

Spécialement, on parle un sens, mais le sens étudié dans l'article ci-dessous, c'est celui qui rend nécessaire l'identité sociale. En vérité, il ya une base psychologique de chaque concept social. A cause de cela, on prend en considération remarquablement le processus de formation de l'identité. Alors, vous rencontrez dans cette recherche scientifique, une analyse, du point de vue hermeneutic, de Jacques Lacan, Erik H.Erikson et Georges H.Mead à Claude Lévi-Strauss, Williame E.Connolly et Jean Berque.

Les Mots Clés: Communication, identité, vie de l'homme

* Arş.Gör.Dr. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü

I. Giriş

Kendi hakkımızdaki düşüncelerimizin önemli bir kısmı, toplumsal etkileşimin bir ürünüdür. Bu düşünce yüzyılın başından bu yana psikolog ve toplumbilimcilerin ortak görüşü olmuştur. Benlik kavramımız, bizim mutlak değerimizden çok, ötekilerin bizim hakkımızda düşündüklerinden çıkardığımız şeylere bağlıdır. Kimlik kavramı, toplumsallaşma sürecinde yaşanan özdeşleşmelere dayanır. Özdeşleşme, bireyin çevresindeki kişileri örnek alarak kendi benliğini kurmasını ifade eder. Dolayısıyla, kimlik, yaşanan farklı özdeşleşmelerin giderek birbiriyle bütünleştirilmesi sonucunda kurulur. Jacques Lacan'ın da dediği gibi, "Ego, soğan yapısı taşıyan bir objedir; kabukları sırayla kaldırdıkça onu oluşturan ardışık özdeşleşmeleri buluruz."⁽¹⁾ Toplumsal bütünleşme ve farklılaşma kimlik arayışının iki yüzü gibi düşünülebilir. Her ikisi de bireyin toplumsal kimliğinin oluşmasında etkilendirler.

Konuyu açmak gerekirse, iletişimin içerik ve ilişki yönleri, iletişimin birbirine bağımlı iki farklı düzeyidir. Watzlawick'e göre, iletişim, salt bilgi iletmekle kalmaz, aynı zamanda bir davranışı devreye sokar. İletişimin ilişkisel yanı, iletişime dair iletişim, bir başka söyleyişle bir üst-iletişim olarak nitelendirilebilir. Önermeyi örneklendirmek gerekirse, 'bu çocuk akıllıdır' ifadesi, özellikle bu çocuğun niteliklerine ilişkin bir önerme iken, 'bu çocuk, öteki çocuktan daha akıllıdır' ifadesi, iki çocuk arasındaki ilişkiye

gönderen bir önerme olmaktadır. Bu ayırım, kişilerarası iletişim alanına aktarılıp geliştirilmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda, insanların kimi zaman iletişimin içeriği kimi zaman da ilişki yönü bakımından anlayamadıkları saptanmıştır. Bunlara bağlı olarak kimliğin tanımını yapmak gerekirse, "kimlik, bireyin kendi kendisini, davranışları, gereksinimleri, ve ilgileri belirli bir ölçüde tutarlılık gösteren, kendi kendine sadık, ötekilerden ayrı ve farklı bir varlık gibi algılanmasını içeren, bilişsel ve duygusal nitelikte bileşik bir zihinsel yapıdır."(2)

II. Kimlik oluşum süreci

P. Mussen'e göre, kimlik oluşumunun ne zaman ve nasıl kazanıldığı, bazılarının bireysel bir kimliğe niçin ulaşamadıkları konusunda henüz yeterli bir bilgiye, kimlik oluşumu konusunda bugüne kadar gerçekleştirilmiş bulunan araştırma sonuçlarıyla ulaşmak olası değildir. Ancak, kimlik duygusu bir kez kazanıldığında birey ile dünya arasında bir araç rolü oynar; olayları ölçen ve değerlendiren bir mekanizma gibi işler. Kişinin benlik imgesinde bir yandan farklılık duygusu, öte yandan tutarlılık ve süreklilik duygusu bir araya gelmektedir. Bu iki olgu benlik imgesinde sıkı sıkıya birbirine bağlı bulunmaktadır. Ve kimlik kavramı da bu iki olgunun ikisini birden içermektedir. Bu anlamda da, E.H. Erikson **Adolescence et crise: la quete de l'identité**'de kimliği, bir bilinç (belirli bir koşulda farklılığı ifade eder) ve bir süreç (değişik koşullarda aynılığı ifade eder) olarak tanımlamıştır. Farklılık/Benzerlik anlayışından hareketle, bireyin

kimlik arayışında gözlenen olgular ışığında kişisel kimlik boyutları şu şekilde açıklanabilir:(3)

A/ Kimlik duygusu zamansal bir boyut içerir: Benlik bilincinin ve kendine ilişkin bilginin zamansal boyutu olan bu duygu, bireye gerçeklik kesimlerini denetleme olanağını sağlayan bilinç alanı varlığına gönderir. Benlik, bir zaman ufkunun kavranması ve kucaklanmasıyla süreklilik duygusundan itibaren örgütlenir. “Biris olmak, bir geçmişi olmak demektir” ve aynı zamanda yaşanan anı değerlendirmek ve tasarılar oluşturmak demektir.

B/ Kişisel kimlik, bir birlik ya da tutarlılık duygusu içerir: Benliğin zamansal örgütlenmesi, bireyin farklı zamanlar boyunca aynı kişi olduğu, bir olduğu duygusunu yaratır. Zaman içinde süreklilik ve aynı oluş duyguları birbirini pekiştirir.

C/ Kişisel kimlik çok sayıda kimliği bütünleştiren bir düzendir: Özellikle çağcıl toplumlarda, bireylerin ‘benim’ dediği çeşitli kimlikleri vardır ve bu türülülüğün dinamik örgütlenmesi kişisel kimliği zenginleştirir. Benlik, vücut bilincidir (fiziksel kimlik), ‘ben’ (Je, I) diyen, bir ad taşıyan, imza atan (gramatikal kimlik), hakları ve görevleri olan (hukukî kimlik), kökenlerini oturtan ve pekiştiren (bölgesel, ulusal, etnik kimlik vb.), birtakım statüler işgal eden, roller oynayan, ilişkiler kuran, bir iletişim ağı içinde yer alan (toplumsal kimlik), kurallar ve ilkeler benimseyen, bir anlam, bir değerler düzeni kuran ve düşünyapısal düzenlere göre kendini konumlayan (kültürel kimlik) bir olgudur.

D/ Kişisel kimlik ayrılmayı, özerkliği ve kendini ortaya koymayı içerir: Kişisel kimlik, bireyin dış dünyaya ya da ötekine, ayrı bir varlık olarak karşılığında, 'ben' ve 'ben değil' ya da 'ben' ve 'öteki' ayrımında kurulur. Bu ayrım, çocukluğun ilk yıllarında (bazı araştırmalara göre 15-18 ay, bazılarına göre 3 yaşından itibaren) görülmeye başlar.

E/ Kişisel kimlik, özgünlük duygusunda pekişir: Birey, ötekilerden farklılaşma ve özerkleşme durumuna ulaştığı ölçüde tekliğini hisseder. Böylece kimliğin süreklilik ve birlik (kendi kendine benzemek) boyutuna, teklik (kimseye benzememek) boyutu eklenir.

F/ Kişisel kimlik, bir eylem ve yapıt verme/üretme etkinliğinde kök salar: Kişisel kimlik, benlik kavramı teriminin çağrıştırdığı gibi soyut bir düzen değildir. Bir oyuncu ve üretici olarak, sorumlu ve yaratıcı olarak bir etkinliğe bağımlı olduğumuz ölçüde, kimliğimiz belirginleşir ve pekişir.

G/ Kişisel kimlik, bir değer olarak yerleşir: Her birey, bir öz-saygı gereksinimi duyar. Benliğin gelişmesinde, diğerlerinin ve kendinin gözünde değerli olmak, toplumsal olarak tanınmak ve onay görmek temel bir etkidir. Ben'in güvenlik içinde gelişmesi, kendini sevmeye ve kabul edilmeye layık bulmaktan geçer. Ayrıca kendisi, ötekiler ve öteki şeyler üstünde gücünü/etkisini denemenin ve böylece, kendini bir 'neden' (cause) olarak görme duygusunu geliştirmenin önemi vardır.

Gündelik yaşantıda öteki insanların düşüncelerine ne kadar çok önem verildiği bilinen bir gerçekliktir. Bu nedenle, bu düşüncelerin olumlu olması için gerekenler yapılmaya çalışılır, bir başka söyleyişle, olumlu izlenimler yaratılmak için çeşitli yollar denenir. Hatta, ötekilerin izlenimlerinin kendiliğinden oluşmasını beklemek yerine, bu izlenimleri biçimlendirmek için yoğun çaba sarfedilir.

Dünyanın tekbiçimlileştirilmesi, farkların silinmesi ve evrensel ülküler Aydınlanma Çağı'nda kendini göstermiş en belirgin zaferler olmuşlardır. En yalın anlatımla, bu çağda, güncel yaşamın gerçeklerinin usçul bir yolla araştırılması için deney zevkini yücelten entelektüel bir yöntem temel alınmıştır.(4) Aydınlanmacılara göre, insan doğası tektir, her yerde aynıdır ve insan hakları evrenselidir. Doğal yasa, insanların bize nasıl davranmalarını istiyorsak, karşımızdakilere bizim de aynı şekilde davranmamızı bekleyen adil, eşitlikçi bir yaklaşımdır. Dolayısıyla, bu çağın, bir akıl çağından çok bir sağduyu çağı olarak tanımlanması belki daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Asıl değer verilen şey, mantığın en ileri uçlarına kadar ısrarla izlenmesi değil, iyi huylu toplumsal ilişkilere girilmesidir. Şöyle ki, bir anlamda, **kendini sevmek** ile **toplumsal olmak**, bir diğer söyleyişle, **gerçek** ile **yarar** arasında ilahî bir uyuma inanılmıştır. Bu nedenle de, Aydınlanma Çağı'na bağlanan evrenselcilik ve farkçılık akımları, dünyayı büyüü/kutsal bir görünüme büründürme ya da bu görünümünden arındırma süreçlerine bağlanabilir. Çok açıktır ki, insanlığın binlerce yıl boyunca oluşturduğu ve birlikte yaşadığı din ve düşünüyapı gibi zihinsel oluşumlar ile bilim arasındaki gerilim, son yüzyıllardan bu

yana, dünyanın kutsal çehresini koruma ya da yok etme savaşımı biçiminde algılanır olmuştur.

Bu tarihsel arka plandan sonra, konuyu kimliğin toplumsallaştırılması boyutuna indirgemekte yarar görmekteyiz. **Kollektif Kimlik**'te Nuri Bilgin, ister etnik, ister toplumsal olarak nitelendirilsin kimliğin bir kurguya, tarihsel olarak oluşturulmuş, inşa edilmiş bir temsiller düzenine dayandığına işaret etmektedir. Bu kabul ile toplumsal inşa edicilik yaklaşımı arasında bir benzerlik kurmak olasıdır. Bununla birlikte, toplumsal inşa edicilik yaklaşımı, sözgelimi, bu kimlik kurgusunun toplumu oluşturan birey ya da gruplarca nasıl inşa edildiği ve bu kurgunun gündelik yaşamda nasıl meydana geldiği ile ilgilenir. Dolayısıyla, gündelik yaşamda, söz konusu kurgunun nasıl inşa edildiği, toplum psikolojisinin sorunsal nesnesi durumundadır.

Toplumsal inşa edicilik yaklaşımı, insanın içinde yaşadığı dünyayı betimlemesi, açıklaması ile ilgilenir. İnsanın bu yolla kalıcı açıklama süreçlerine varmalarını kendine konu edinir. Algılama yerine anlamayı koyar. K. Gergen'e göre, anladığımız dünya tarihsel olarak insanlar arasındaki karşılıklı değişimlerde yeri belirlenmiş, toplumsal insanın kendi ürünüdür. Anlama, doğa güçlerince otomatik olarak dürtülenen ya da genetik donanımın bir çıktısı değildir. Anlama, ilişki içindeki kişilerin, işbirliği içerisindeki yatırımlarının, girişimlerinin bir sonucudur. (5)

III. Kimlik ve kimlik değişiklikleri

Bugüne kadar gerçekleştirilen etnolojik ve antropolojik çalışmalar, kimlik sorununu, çeşitli kültürlerin birbiriyle çatışması,

daha somut bir deyişle, çeşitli kültürlerin Batı kültürüne karşı varlığını koruması çerçevesinde ele almaktadır. Söz konusu çalışmalarda kimlik, daha çok toplumsal kimlik niteliğinde kavramsallaştırılmaktadır. Bu yönelim, Batı uygarlığına karşı yok olmaya mahkum, geçmişin bir kalıntısı gibi görünen Üçüncü Dünya Ülkelerinin savunulması, korunması gerektiği inancından kaynaklanmaktadır. Bu bakış açısına göre, ülkeler arası ilişkiler geliştikçe teknolojik uygarlığın tekbiçimleştirici sonuçları açıkça hissedilmekte ve bu duruma karşı bir çıkış sonucu, çeşitli alan ve düzeylerde farklılık ve özellik duygusu uyanmaktadır.

Toplumsal kimlik, belirli bir alanda (territoire) kök salmış bir takım grupların (etnik toplulukların) öteki gruplardan farklarını ortaya koyma, vurgulama istemidir. Bir başka tanımla, "bir grup bireyin, kendilerini tanımak ve ilgileri, mekânları, toplumsal ilişkileri, grup halinde işlenebilen, yönetilen, doğrulanabilen bir grup oluşturmak için geliştirdikleri bir eğilimdir."(6) Toplumsal kimlik, belirli bir durumu değil, bir süreci yansıtır. Bir topluluğun kimliği, öteki topluluklarla ilişki içerisinde ve zamanla değişir. Nasıl ki, bireysel kimliklerin oluşumu, ancak kişilerarası ilişkiler bağlamında olası ise, toplumsal kimliklerin oluşumu da, ancak, topluluklar arası ilişkiler bağlamında söz konusu edilebilir. Ayrıca, toplumsal kimlikte geçmişe dönük güçlü bir yan bulunmaktadır. Bunun da nedeni, toplumsal kimliğin, birtakım simgeler, anılar, sanat yapıtları, töreler, alışkanlıklar, değerler, inançlar ve bilgilerle, bir gelenekten, geçmişin mirasından, kısacası toplumsal bellekten hareketle inşa ediliyor olmasında aranmalıdır. İnsan toplulukları, geçmişlerini ritüel törenlerle anarlar, bu anma söz konusu geçmişi belleklere kazır.

Belleklerde izler bırakan bu alışkanlıklar sayesinde geçmişten taşımakta oldukları kendi özelliklerini daha bir iyi görürler. Kendilerini daha bir iyi çözümlemiş, tanımış olurlar. Dolayısıyla, toplumsal kimliğin inşasında, toplumsal belleğin şekillendirilmesinde toplumun düşsel gücü en büyük rolü oynamaktadır. Toplumun düşselliği, kuşaktan kuşağa süzülerek aktarılan bellek öğelerine, toplumsal kimliği temellendirici değerler ve anlamlar yükler. Öyle ki, tarihsel olayları, anıları, simge, mit ve efsaneye, bu olayların katılımcılarını/aktörlerini ise kahramanlara, simge kişiliklere dönüştürür. Bu dönüştürüm işleminde aydınlar, sanatçılar ve iletişim araçları 'katalizör' rolü oynarlar.(7) J.Berque'e göre ise, toplumsal kimlik birbirine karşıt birtakım boyutları içselleştirmiştir. Bunları beş maddede toplamak olasıdır:(8)

- Kimlik, hem güven verici, hem de harekete geçiricidir.
- Kimlik, hem sürekliliği, hem dönüşümü içerir. Dönüşüm olmadan kimlik yoktur; dönüşümün olması ise, bir şeylerin 'biz' olarak dönüşmesini gerektirir.
- Kimlik, nesnel ve öznel özellikleri birleştirir.
- Kimlik bir bütünseliktir. Ayrıştırılabilir.

Kimliğin çeşitli yanları, katılımcıları/aktörleri ve ulamları/kategorileri birbirleriyle değiştirilebilir.

Etnik kimlik, bir varoluş gerçeğinin sonucudur. Nesnel düzeyde yaşanan ve kavranan bir aidiyet bilincidir. Bir anlamda, etnik kimlik, somut ve nesnel verilerden, gözlenebilir davranışlara dayalı olarak, tümdengelimsel çıkarsamalarla yapılandırılmış kavramsal bir şemadır. Dolayısıyla, bu değişimlerin işaret ettiği üzere, toplumsal kimlik, belirli bir alanda sınırları belli bir kültürel topluluk tarafından

taşınan kimlik olarak sınırlandırılabilir ya da genişletilebilir, bir etnik kimlik ya da ulusal kimlik değişkesidir. Grup üyeleri tarafından nesnel düzlemde algılanan ve yaşanan toplumsal kimlik, ötekilerle karşıtlık ilişkisi içerisinde farklı bir tanım getirir. Bir anlamda, topluluğa aidiyet bilincinden kaynaklanır.

Lévi-Strauss da, **Race et Histoire**'nda, toplumsal kimliklerin, fark ve karşıtlık tarzında gözlendiğine, herkesin kendini, ötekilerden farklı özgül bir bireysellik olarak sunduğuna dikkati çeker. O'na göre, insan grupları arasında mesafe nedeniyle farklılıklar vardır. Ancak, bunun kadar önemli bir başka farklılık kaynağı, karşı olma, ayırtedilme, kendisi olma arzusudur. Kültürlerin ve kimliklerin çeşitliliği doğal bir olgu değildir. Budun/kavim/ırk merkezliliği (ethnocentrizm) hem ilkel, hem de çağcıl toplumlarda gözlenen, sağlam psikolojik temellere dayanan çok yaygın bir tutumdur. Şu bir gerçektir ki, her çağda, her kültür insanlığın özünü kendisinin canlandırdığı (incarnation) savunusuna girişmiştir. Bunu yaparken de, diğer halkları vahşi, barbar nitelendirmeleriyle aşağılamıştır. Lévi-Strauss, hatta bazı ilkel kabilelerin kendilerine "insanlar" anlamına gelen bir ad taktıklarını ve bu adın da, bir anlamda, insanlığın bu kabilenin yaşadığı köyün sınırlarında sona erdiğini simgelemekte olduğunu belirtmektedir.(9)

Derrida'nın da konuya bakış açısında, Lévi-Strauss'un kiye benzer bir yaklaşım göze çarpmaktadır. Derrida'ya göre de, toplumsal kimliğin oluşması, daima 'onlar'a karşı 'biz'in yaratılmasını gerektirir. Burada, insan topluluklarında, toplumsal bağın oluşturulması, oluşturucu bir dış alanın belirlenmesine

bağlıdır. Nasıl ki 'iç' 'dış'a göre ya da 'dış' sayesinde biçimlenebiliyorsa, 'biz' de 'onlar' sayesinde varolabilmektedir.(10)

Demek ki, toplumsal kimlik, belirli bir insan grubunun kendi konusundaki bilinci ve duygusuyla ilişkilidir. Topluluğun kendisine özgü niteliklere sahip olduğu ve bir teklik taşıdığı yönündeki bilinci ve aidiyet duygusudur.(11) Bu bağlamda, dil, kültür, din, tarih, yaşam alanı, maddi koşullar gibi öğelerin yanı sıra, topluluğun belleği toplumsal kimliği yapılandıran önemli bir etken olarak belirmektedir.

Bir insanın ya da insan grubunun kimliği, esas olarak, onun kendini tanımlama ve dünya üstünde konumlama sorununa gönderme yapmaktadır. Buna göre, kimlik, insan ilişkileri içerisinde şekillenen dinamik ve değişken bir yapı gibi düşünülmelidir.

Kimlik, eşyanın algılanışına bağlıdır; hiçbir şekilde eşyanın doğasıyla ilintili değildir. Bireyin, bilişsel olarak kendini kavrayışı, özü dolayısıyla, tüm diğer bilişsel kavrayışları yöneten süreçlerden farklı bir süreç değildir. Bilindiği üzere, belirleme süreci (kategorizasyon süreci), bireyin çeşitli nesnelere tanıması ve adlandırmasını içerir. Benzerliklerin ya da farklılıkların belirlenmesi süreci, bir bakıma, nesnelere gelen bilgilere bağlı olmakla birlikte, bireyin bu farklılıkları seçerek, yalınlaştırarak ve kendine yontarak alması, kısaca bilgileri dönüştürmesi söz konusudur. Belirleme ve anlamlandırma, ancak, fiziksel ve toplumsal bir çevrede olanaklıdır. Bir nesnenin bilişsel kavranışı, öteki nesnelere karşılaştırılarak özgül yanlarının belirlenmesini, bu belirlenimin belirli bir tutarlılık ve süreklilik göstermesini ve de birey tarafından olumlu ya da olumsuz olarak değerlendirilmesini içerir. Bu süreç, benlik

imgesi konusuna da aynen uygulanabilecek bir süreçtir.(12) Benlik imgesinde, bir yandan farklılık duygusu, öte yandan tutarlılık ve süreklilik duygusu biraraya gelir. Bu iki olgunun benlik imgesinde sıklıdan sıkıya bağlı olması nedeniyle, kimlik kavramı ikisini birden içerir. Erikson'a göre, kimlik, bir bilinç ve bir süreç olarak tanımlanabilir. Bir bilinç olarak kimlik, belirli bir koşulda farklılığı ifade eder. Bir süreç olarak ise, değişik koşullarda aynılığın ifadesidir.

Kimlik ve farklılık üzerine bu düşünceler, en sonunda bizleri, demokratik kuramın yeniden gözden geçirilmesine kadar götürecektir. Demokrasi, en başta, farklılığın öteki-kimlik olarak kendine yer açmasını sağlayan bir araçtır. Ancak, aynı zamanda, üst-kimlik kavram çerçevesinde tanık olduğumuz üzere, kimliğin dogma durumuna getirilmesinin siyasal meşrulaştırılmasını da sağlayabilen bir araç görünümündedir. Bu durumda, kimliğin dogma haline getirilmesine karşı çıkacak, yaşam açısından kimliğin gerekliliğini, insan yaşamının çok biçimli çeşitliliğini koruma kaygısı içerisinde olumlayacak siyasal bir yordamın betimlenmesi gerekliliği taraftarıyız. Bu türden siyasal alanlar yaratılabilmesi için, öncelikle, tarafların birbirlerine karşı saygısı üzerine kurulu tartışmacı ilişkilere olanak tanıyacak, çok biçimli özgürlük ortamlarının yaratılması gerekmektedir. Söz konusu çokbiçimli ortamlarda yaşam bulan özgürlük anlayışını betimlemek gerekirse, aşağıdaki tanımlar ortaya çıkacaktır:(13)

- Kişinin özsorumluluk iradesinin olması demektir.
- Kişinin kendisini ayıran mesafeleri koruması demektir.

- Rakiplerine, onları aynılığa indirgeyerek değil; onlarla uğraşarak, onlara direnerek ve meydan okuyarak saygı duyması demektir.
- Bir rakip olarak saygı duyduğu kişiyi bazen bir dost olarak seçmesi demektir.
- Karşılıklı bağımlılığı çatışmayla, çatışmayı saygıyla kaynaştırması demektir.
- *Karşı karşıya kaldığı şeyler yoluyla kendisinden öteye uzanması, bunların benlikte uyandırdığı yokluk, farklılık ve olasılık yankılarında yaşam bulması demektir.*
- Çokbiçimli özgürlük düşüncesini tek bir kimlik genörneğine çengelleyerek onu sabit hale getirmeyi reddetmesi demektir.

Kimlik ve kimlik değişiklikleri sorunları iletişim biçimleri ve akışıyla birbirinden ayrılmaz bir biçimde ilişki içerisinde. Daha önce de ileri sürüldüğü gibi, kültürel kimlikler, iletişim teknolojilerinin uyarılarına karşı bir tepki ve yanıt olarak düşünülmektedir. Kùltürler, kimlikler ve yaşam tarzları bakımından önemli değişimlere sahne oluşturan unsurları, 'kapitalist ekonomiler'in tarihsel gelişimi içerisinde rahatlıkla bulabilmekteyiz. Öyle ki, ekonomik etkinliklerin küreselleşmesi, evrensel kültür üretimi sürecini de beraberinde başlatmıştır diyebiliriz. Bu anlamda, zaman ve uzam ufuklarının daraltılmasını ifade eden küreselleşme, 'elektronik bir uzam' diye de tanımlanabilmektedir.

Merkezî bulunmayan bu küresel alanda ekonomiler ve kültürler birbirleriyle, her biri **öteki** ile yoğun ve doğrudan bir ilişki içerisinde bulunmaktadır. Çağımızı şekillendiren kuvvetin küreselleşme olduğu belirtkesinin yanı sıra, son zamanlarda, yerel ya da bölgesel

ekonominin üretimin başlıca birimi olduğu tezi de savunulmaktadır. Bu kuvvetin yanında yerelliğin önemi de gün ve gün su yüzüne biraz daha fazla çıkmaktadır.(14) Kimlik denen olgu oldukça sorunlu bir olgudur. Küresel bir devirde, eskisi gibi tutarlı ve bütünlük ifade eden bir kimlik duygusunu korumak, kaybedilene yeniden kazanmak oldukça güçtür. William Connolly'nin **Kimlik ve Farklılık**'ta belirttiği gibi, yerleşik kimlik ve farklılıklar dairesinde kaldığınız zaman kimliğinizi, ötekinin değerini azaltmak suretiyle koruma yoluna gidiyorsunuz. Ötekinin oluşturulduğu kimlikler alanını aştığınız zaman, bilgilendirmek istediklerinizle iletişim kurabilmeniz için gerekli kimlik ve zemini kaybediyorsunuz. Kimlikle farklılık birbirine bağlantılıdır. Birincisinin geçmişiyse yüz yüze gelmeden ikincisiyle olan ilişkiyi yeniden oluşturmak olası değildir. Kimliğin ve buradan hareketle farklılığın siyaseti araştırıldığında, farkın kimliği kimliğin de farkı gerekli kıldığı ortaya çıkmaktadır. Bu durumda, siyaset sözcüğünün o çok yönlü anlamıyla toplumsal yaşamı kaplamış durumdadır. Kimlik ve farklılık üzerine bu düşünceler demokratik kuramın yeniden gözden geçirilmesi gereğine işaret eder. Nedeni de, farklılığın öteki-kimlik olarak kendine bir yer açmasını sağlayan bir araç olarak demokrasi, aynı zamanda kimliğin dogma durumuna getirilmesinin siyasal meşrulaştırılmasını da sağlayabilen bir araç olarak karşımıza çıkabilmektedir.

Bu nedenle, kimlik ve farklılık arasındaki sorunlu ilişkiye yanıt verebilecek demokrasi içinde yeni bir siyasi yol bulmanın gerekliliği ortadadır. Bu amaçla, bu konuda ilklerden sayılabilecek Connolly'nin ortaya attığı **Tartışmacı (Agonistic) demokrasi**

önerisini tartışmanın gerekliliği de söz götürmezdir. Tartışmacı demokrasi, kimliğin yaşam açısından gerekliliğini olumlayan, onun dogma durumuna getirilmesine karşı çıkan ve insan yaşamının çok biçimli çeşitliliğini koruma kaygısını kimlik ve farklılık arasındaki karşılıklı bağımlılık ve mücadeleyle birleştiren bir siyasal yoldur. Öyle bir yoldur ki, tarafların birbirlerine karşı saygısı üzerine kurulu tartışmacı ilişkiler için siyasal alanlar yaratır. İnsanın yüceliğini desteklemenin önemli bir yolunun, birbirine kenetlenen ve birbiriyile mücadele eden taraflar arasında tartışmacı saygıyı yeşertmek olduğunu savunur. Anayasal bir rejimde bireyin kutsallığının en iyi biçimde siyasetin yalın temelleri içinde sınırlanmasıyla korunacağını savunan kalıplaşmış görüşün aksine, tartışmacı demokrasi farklılıkların kendilerini mücadele eden kimlikler biçiminde oluşturabilecekleri mekanların en etkili biçimde siyasal araçlarla yaratılabileceği fikrini ileri sürer. İç içe örülü karşılıklı bağımlılıklardan oluşan bir dünyada, eğer mesafe varolacaksa, onu var etmek siyasal araçların işidir. En yalın anlatımla, tartışmacı demokrasi, demokrasinin ülke-devletin yönetim kurumlarıyla sınırlandırılmasına karşı durur. Devlet topluluksal kimliğinin kesinliğini korumak için birtakım farklılıklar oluşturduğunda ve egemen bir devletin yerleşmiş kimliği, siyasallaştırmanın nesnesi durumuna geldiğinde, bu siyaset devletin sınırlarından dışarı taşar. Ülke dışı demokratikleşme ülke içi demokrasinin kurumsal siyasetini küresel yaşamın çağcıl koşulları altında açığa vurmak ve bütünlük için bir yol sağlar. Sanıyorum ki, günümüzde ülke dışı demokratikleşme çağcıl ülke içi demokrasinin sağlığı için bir önkoşul durumuna gelmiştir.(15)

IV. Farklılığın tanımlanması

Farklılığın tanımlanması kimliğin mantığı içinde yer etmiş bir gerekliliktir. Ötekiliğin inşa edilmesi yoluyla kimliğe özgüveninin kazandırılmasıdır. Bunu da insanın olduğu şey olmasını sağlayan araçları araştırarak ve bu oluşumların ötekiler üzerinde yarattığı etkileri çözümlenerek yapmak gerekir. Bireyin özgürlüğünün kişisel yazgıyı denetim altına almayı içerdiğini ve kişisel yazgı üzerindeki denetimin de doğayı insanın amaçlarına boyun eğdirmede başarılı olduğu oranda kusursuzlaşacağını savunan bireyci sivil toplum, dünyaya egemen olmaya giden yol olarak kendini nitelendirmektedir.(16)

Yaşananların getirdiği bir nokta olarak, geç dönem çağcıl düşünürlerinin sorunsallarının içerisinde, çoğunlukla, uluslararası çıkar çatışmaları tarafından alevlendirilen farklılıktan geçen kimlik çatışmalarının çözüm yollarını aramanın; kimliği yaşamının değişik yollarını araştırmanın bulunduğu söyleyebiliriz. Bir kimlik, toplumsal olarak kabul edilmiş bir dizi farklılıkla olan ilişkisi yoluyla oluşturulur. Bu farklılıklar onun varlığı için yaşamsal önemdedir. Kimlik varolmak için farklılığa gereksinim duyar ve kendi kesinliğini güven altına almak için farklılığı ötekine dönüştürür. Sabitleştirmeye çalıştığı farklılıklarla karmaşık, siyasal bir ilişki içindedir. Connolly'ye göre, (17)

"farklılığın taşıyıcısı belki sizin takdirinize açık ya da hoşgörünüze değer biri, belki kimlik iddiasını yıkmaya çalıştığınız bir öteki, belki siz onun bazı eğilimlerini negatif kimliğinin bir parçası olarak tanımlarken kendisi bunları pozitif kimliğiyle

bağdaştırır biridir, belki kendisine ötekilerce dayatılan negatif kimliği ya da sizin bir kimlik olarak tanımayı reddettiğiniz bir varoluş biçimini içselleştiren biri, belki de isimsizliğin getirdiği özgürlüğü korumak için onu herhangi bir kamusal kimlik geliştirmeye zorlayan baskıya direnen isimsiz bir benlik ve benzerleri olabilir. Bu sonsuz tanım, karşı-tanım ve karşı-tanımların karşıtları oyununda iktidar önemli bir rol oynamaktadır.”

Bu nedenle, doğal ya da içsel kimliğin yokluğunda, dışlayıcı bir kimliğin kendi oluşturduğu farklılıklarla ilişkisi her zaman bir iktidar boyutu içerisinde gerçekleşir. Kişinin kendisiyle öteki arasındaki mesafeyi koruma iradesi, özgürlüğünün duruş noktalarından biridir. Söz konusu irade kişinin özsorumluluk iradesidir. Bir rakip olarak seçtiği kimseye bazen bir dost olarak seçme iradesidir. Karşılıklı bağımlılığı çatışmayla, çatışmayı saygıyla kaynaştırabilmesi anlamındadır. (18)

Kimlik, yaşamı elverişli kılan birlik ve bütünlüklerin alanı olduğu gibi, siyasallaştırılması gerektiğine inandığımız birçok farklılıkların da alanı olarak görülmelidir. Bu amaçla, yapılması gereken, bir toplumdaki kendi oluşum biçimlerini ülküselleştiren zorlama kalıpları saptamak ve sonra da bu kalıpların kurumsal ülküselleştirmeleriyle sınırladıkları arasındaki farklılık noktalarını sergilemeye yarayacak karşı stratejiler tasarlamaktır. Hiç şüphesiz, kimlik, yaşamın gerekli bir boyutudur. Ancak, dogma haline getirilmiş bir kimlik yaşamın çok biçimliliğine gereken yanıtı verecek güçte değildir.

Antropolojik açıdan insanın ‘insanlaşma süreci’ne baktığımızda, bu süreç şöyle açıklanmaktadır: “(...) 100 yıl kadar

önceleri, 1880-1890 yıllarında, insanın insan olmasındaki en önemli etkenin, bu canlı türünün çevresine hem biyolojik ve hem de zihinsel uyum sağlaması olduğu kabul edilmiştir. 1900 yıllarında ise, düşünce önplana alınmış, insanın düşünen bir canlı olduğu üzerinde durulmuş, insanı diğer canlılardan ayıran en önemli özelliğinin onun düşünebilmesi olduğu vurgulanmıştır. 1950 yıllarında alet yapabilmek yeteneği insanlığın ölçütü olarak kabul edilmiş, 1960 yıllarında ise asıl önemli olanın lisan, yani konuşabilmek olduğu ileri sürülmüştür (...). 1980 yıllarından itibaren de, insanın insanlığının saptanmasının çok yönlü bir olay olduğu ve bu saptanımda tek bir ölçütün kullanılmasının sakıncalı olduğu görüşü yaygınlaşmıştır. Güncel görüş, insanı insan yapan **tek bir ölçü veya özelliğinin** olmadığı, çünkü bunun ardında hem anatomik, hem teknolojik ve hem de sosyo-kültürel öğelerin bulunduğu merkezindedir.”(19) Buradan hareketle, farkın üstünlük ya da aşağılık duygusu duymakla ilgili oluşuna göre, bireyin davranışlarının değişmekte olduğunu söylememiz gerekir. Gerçekten de, üstünlük duygusu durumunda, bireylerin daha geniş bir farklılaşma özgürlüğü hissettikleri, üst toplumsal ve ekonomik düzeydeki kişilerin kendilerini ‘özne’ olarak tanımlayan bir dil kullanımına sahip oldukları gözlenmektedir. Aşağılık duygusu duyma durumunda ise, toplumsal farklılaşma kendisini ‘savunucu’ bir tavırla ortaya koymak durumunda kalmaktadır.

İnsanın kendisiyle ötekisi arasında yüksek bir benzerlik bulmaktan kaçınma ve kendini farklı olarak konumlama eğilimi bulunduğu dair pek çok araştırma arasında özellikle, J.P. Codol ve grubunun, 1984 yılında, benzerlik ve farklılık algılamaları

üzerinde gerçekleştirdikleri çalışmaların sonuçlarına göre,(20) herhangi bir bireyin kendisi de dahil olmak üzere kendi grubunun üyeleri arasında algıladığı benzerlik, kendisi dahil olmadığında algıladığı benzerlikten daha düşüktür; ayrıca her iki grubun üyelerinin, diğer grup üyeleri arasında algıladığı benzerlik, kendi grubunda algıladığı benzerlikten daha yüksektir.

V. Ötekilik üzerine sonuç

Araştırmalar ortaya çıkarmıştır ki, insanlarda bir farklılaşma eğilimi vardır, ancak bu eğilim sınırsız değildir. Sınırı koyan, bireyin içinde yaşadığı toplumsal düzendir. Toplumsal düzen, bireyin sonsuza dek farklılaşmasını, kendi bütünlüğü açısından tehlikeli görür ve bu nedenle de bireyi benzerlik yönünde oldukça yoğun bir baskı altında tutar. Sözelimi, okul ve aile gibi "eğitim kurumları, bireylere hem benzeme (kurallara ve grup üyelerine saygı) ve hem de farklılaşma (özerk olma, tekilleşme, aile ortamını terk edebilme) zorunluluğunu algılatır. Büyümek, gelişmek, kendini gerçekleştirmek, bu iki gereği birlikte yerine getirmeyi gerektirir." (21) Bu iki gereğin nedeni şu şekilde ortaya konulabilir. Birey, tekilleştiğinde, toplumsallık adına görünürlük kazanır ve dikkat çeker. Ancak, bu görünürlükte önemli nokta farklılaşmanın derecesidir. Toplum, belli bir eşikten sonraki farklılığı bir sapma olarak algılar. Böyle bir durumda da, topluluk içinde, toplum kurallarından isteyerek sapan bireye karşı dışlayıcı tavır gelişir.

Demokratik gerek, özerk bir benliğin varolabilmesi için, gerçekleştirilmesi gerekli toplumsal koşullardandır. Eğer isteminizi evrensel kılabilir, eğer sizin hakkınız, aynı zamanda bir yükümlülük

içerirse; siz de her insana aynı hakkı tanırsanız eğer, tüm topluluk için yasa koyabilirsiniz. Böylelikle her birey aynı tutumu ötekilerde de bulur, bu da her bireyde genel bir iradenin oluşması demek olur. G.H. Mead'e göre, üyelerinin, değerler, kurallar ve eylem alışkanlıkları üzerinde usa dayalı bir tartışma sonucunda anlaşmaya vardığı bir toplum demokratiktir.(22) Bu toplum da, kurumları iletişim içinde değişmeye açık olduğunda ancak olanaklı olabilir.

Dipnotlar

1 J. Lacan, "Le Stade du miroir comme formation de la fonction du Je", *Ecrits I*, Paris, Seuil, 1966, s.89.

2 P. Mussen, **Identité individuelle et Personnalisation**, Toulouse, Privat, 1986, s.13 ve ayrıca kimlik konusunda daha geniş bilgilenim için bkz., Jean-Claude Ruano-Borbalan, **L'identité: l'individu, le groupe et la société**, Auxerre, Ed. Sciences Humaines, 1998, 394ss.

3 P. Tap, **Identités collectives et changements sociaux**, Toulouse, Privat, 1992'den aktaran Nuri Bilgin, **agy.**, ss. 199-200.

4 Aydınlanma felsefesi, deizm, natüralist determinizm, nadiren de materyalizm gibi yalın felsefi varsayımlar üstünde yaşamış ve bu varsayımları genel bir çözümlene çerçevesi olarak kullanmıştı. Sözgelimi, doğal hukuk fikri, kendisinde değerli olduğu için değil, somut eşitlik istemini temellendirmeyi sağladığı için geliştirilmiştir. Fransız Devrimi'ni hazırlayan düşünürler, herşeyden önce kısmî gerçekler, pratik gözlemler ve yeni bilgilerle ilgilenmişlerdir. Bu, reformist bir aklın yaklaşımıdır. Bkz., F. Furet ve D. Richet, **La**

Révolution française, Paris, Fayard, 1973'ten aktaran Nuri bilgin, **agy.**, s.5.

5 K. Gergen'in yaklaşımının pratikte bir alan çalışmasına uygulanması için önce belirli bir öngörüden hareket etmek yerine, etnometodolojik çalışmalarda olduğu gibi var olanın anlaşılması üzerine odaklanmak gerekmektedir. Bkz., K.Gergen, "Social psychology and wrong revolution", **European Journal of Social Psychology**, Vol.19, 1989, ss.439-453. Örneğin, Türk-Kürt gruplarının hangi boyutlarda farklılaştığı sorusu yerine bu grupların günlük bilgiyi nasıl biçimlendirdikleri ya da hangi referans bilgi kategorilerini hangi koşullarda kullandıkları gözlenecektir. Bir diğer nokta da şüphesiz üzerinde çalışılan grup ya da grupların, yine kimlik ile ilgili bir çalışmadan hareket edersek, farklı içerik ve süreçler ortaya koyacaklarını kabul ediyor olmak gerekir. Sözelimi, Türk ve Kürtlerle yapılan bir çalışma, gençler ve yaşlılarla yapılan bir çalışma ve benzeri çalışmalar kendi örneklerini ortaya koyacaklardır. Böyle bir yaklaşımda evrensel bazı noktalar yakanabilir, ancak bunlar daha çok düşüncenin retoriği temelinde ele alınabilir. Toplumsal inşa edicilik yaklaşımından hareketle süreç örnekleri konusunda bkz., Sibel A.Arkoñaç, "Kimlik Araştırmalarında Teorik ve Yöntemsel Arayışlar", **Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik**, İstanbul, Bağlam Yay., 1997, ss.391-398.

6 M. Ben Mabrouk, "Identité personnelle et identité sociale", **Cultures et Sociétés**, No.1, 1992, s.80.

7 Bkz., Jean W. Lapierre, "Trois idées sur l'identité collective", **Le Croquant**, No.13, 1993, ss.139-142.

8 Bkz., Jean Berque, "Identités collectives et sujets de l'histoire", **Identités collectives et relations interculturelles**, Bruxelles, Eds. Complexe, 1978, ss.11-18.

9 Bu konuda geniş bilgilenim açısından bkz., Claude Lévi-Strauss, **Race et Histoire**, Paris, Eds. Gonthier, 1968 ve yine, C.Lévi-Strauss, **Yaban Düşünce**, Çev. Tahsin Yücel, İstanbul, Yapı Kredi Yay., 1994, 346s.

10 Nesnel düzlemde, varlığın, ötekilerle karşıtlık ilişkisine bağlılığını ifade eden yapısalcı yaklaşım konusunda geniş bilgilenim için bkz., Süheylâ Bayrav, **Yapısal Dilbilimi**, İstanbul, İ.Ü.Ed.Fak.Yay., 1969, 207s; Ferdinand de Saussure, **Cours de linguistique générale**, éd. critique par F. De Mauro, Paris, Payot, 1931; Claude Lévi-Strauss, **Anthropologie structurale**, Paris, Plon, 1958; Claude Lévi-Strauss, "L'analyse structurale en linguistique et en anthropologie", in **Word**, vol.1, No.1, 1945.

11 H. Ajili, "Mémoire identitaire et identificatoire", **Cultures et Sociétés**, No.1, 1992, ss.49-53.

12 Benlik imgesinin oluşumu konusunda bkz., Saffet Murat Tura, **Freud'dan Lacan'a Psikanaliz**, İstanbul, Ayrıntı Yay., 1996(1989), 263ss.

13 Bu konu için bkz., William E.Connolly, **Kimlik ve Farklılık**, Çev., Fermâ Lekesizalın, İstanbul, Ayrıntı Yay., 1995, ss.249-250.

14 Küreselleşme, aslında, yeniden yerelleşme dinamikleriyle bağlantılıdır. Bu, yeni bir yerel-küresel bağlantısının, yerel uzamla küresel uzam arasında yeni ve karmaşık ilişkilerin oluşumudur. Küreselleşme, bir anlamda aslında, yeni küresel düzene birçok yerelliği birden yerleştirmek demektir. Ancak bu yerel olanı idealize

etmek demek de değildir. Yerel olanı, bağıntısal ve göreceli bir kavram olarak düşünmek gerekir.

15 Bkz., William E.Connolly, **Kimlik ve Farklılık: Siyasetin Açmazlarına Dair Demokratik Çözüm**

Önerileri, İstanbul, Ayrıntı Yay., 1995, ss.11-12.

16 Çağcıl dönemin özü insanın kendini kendine karşı özgür kılması olgusunda görülebilir. Ancak bu doğru belirleme yine de yüzeysel kalmaktadır...Elbette insanın özgürleşmesinin bir sonucu olarak çağcıl dönem öznelciliği ve bireyciliği getirmiştir. Ancak hiçbir çağın buna eşdeğer bir nesnelcilik yaratmadığı ve bundan önceki hiçbir çağın (topluluksal biçimini almış) birey olmayana bu kadar değer vermediği de kesindir. Burada önemli olan öznelcilik ile nesnelcilik arasındaki zorunlu etkileşimdir. İkisinin birbiri tarafından bu şekilde karşılıklı şartlanması daha derin olaylara işaret etmektedir. Bkz., William E. Connolly, **Kimlik ve Farklılık**'ın birinci kesiti (*Özgürlük ve hınç*).

17 William E.Connolly, **agy.**, ss.93-94.

18 "Hiçbir birey, hiçbir kültür, hiçbir toplum 'saf' değil. Bireysel düzlemde konuşursak, içimde 'başkaları' var. Bunlar bana eğitimle veriliyor. Deneyimle kazanılıyor. İçimde öğretmenlerim, anam babam, sevdiklerim, sevediklerim, ama gece yatağıma yattığımda sürekli hesaplaştığım, etkileştiğim insanlar var. İçim başkalarıyla dolu. Beni ben yapan en temel öğelerden biri içimdeki başkaları. İşte **benliğim** içimdeki ve dışımdaki başkalarıyla etkileşmelerle ortaya çıkıyor. Bir kültür içinde 'başkası' olan öğelerle o kültür olabiliyor. Her 'kimin' bir 'öbürü' vardır. Kendimden farklı olanı tanır, onunla etkileşme içine girerim, kim

olarak. Kimlik, öbürleriyle sağlıklı etkileşmeye girebilecek bağımsızlık demektir. İçimizdeki başkaları, beni ortadan kaldıracak, bir güç taşıyorlardır. Onlarla birlikte, onları tanıyarak, onları kimliğimizi oluşturacak ögeler olarak görerek yaşıyoruz; ne onlar bize ne de biz onlara sömürme amacıyla bakıyoruz. Öbürleriyle olan çatışmalarım elbette sürüyordur, ama bu çatışmada bir güç dengesi söz konusudur. Kişilik ise hem birey hem de kültür bağlamında tam bağımsızlık demektir. Burada başkası bana ötekidir. Öteki, ötemdedir. Sonsuzluktur bana (Levinas!). Öteki beni, ben ötekini kişi olarak görüyorum. Kişi ötekini yok etmeyi düşünmez. İçindeki ötekiler kalabalığını görür: Korkmaz onlardan. Onlarsız yapamayacağını görür. Kimlikte 'ben' olma, 'kendi' olma kaygısı hep vardır, çatışma bu açıdan sürmektedir. Kişilikte ise ötekinin farklılığı korkusuzca tanınır, ona gönül zenginliğiyle 'saygı' duyulur, sevgi beslenir. Ötekisiz yapılamayacağı, yaşanamayacağı anlaşılır.(...) Kimlik ne askerî anlamda savaşlarla, ne de siyasal ekonomik anlaşmalarla kazanılamaz. O kültürün *İçten gelen* yaratıcı hamleleriyle, kendi bilgeliğini keşfedebilip ortaya çıkarabilmesiyle elde edilir." Birey ve toplum olarak varolabilmenin yollarının felsefi düzlemdeki irdelemeleri için bkz., Ahmet İnam, "Kimseden Kimliğe, Kimlikten Kişiliğe: Birey ve Toplum Olarak Varolabilmenin Çetin Yollarında...", **Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik**, İstanbul, Bağlam Yay., 1997, ss.470-471.

19 G.Arsebük, **İnsan ve Evrim**, İstanbul, Ege Yay., 1995, ss.25-26 ve ayrıca, bu konuda, fiziksel ve kültürel antropolojinin vardığı sonuçlardan da kendisine yol açabilen felsefi yaklaşımlar için bkz.,

- Betül Çotuksöken, "Felsefe Açısından İnsan Kimliği", **Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik**, İstanbul, Bağlam Yay., 1997, ss.455-461.
- 20 J.P. Codol, "La perception de la similitude interpersonelle", **Année psychologique**, C.84, 1984'ten aktaran Nuri Bilgin, **İnsan İlişkileri ve Kimlik**, İstanbul, Sistem Yay., 1996, ss.43-56.
- 21 J.M. Monteil, **Eduquer et Former**, Grenoble, Presse Universitaire de Grenoble, 1989'dan aktaran Nuri Bilgin, **agy.**, s.63.
- 22 G.H. Mead, **L'Esprit Le Soi et La Société**, Paris, PUF,1963'ten aktaran Nuri Bilgin, **agy.**, ss.166-167.

